

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

Καναράκης Γεώργιος (επιμ.) 2014. *Η διαχρονική συμβολή της Ελληνικής σε άλλες γλώσσες*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Χριστόφορος Χαραλαμπάκης

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Το εντυπωσιακό αυτό από άποψη ποιότητας και έκτασης συλλογικό έργο δεν θα έβλεπε το φως της δημοσιότητας, αν ο Γεώργιος Καναράκης, ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Charles Sturt της Αυστραλίας, δεν είχε θέσει εδώ και πολλές δεκαετίες στο επίκεντρο των ερευνητικών του ενδιαφερόντων τη διεθνικότητα της Ελληνικής και τους μηχανισμούς λειτουργίας της διαγλωσσικής επαφής. Πρόκειται για έναν επιστήμονα παθιασμένο με την έρευνα και τη διδασκαλία. Το ξέρω αυτό πολύ καλά γιατί, όταν ξεκίνησε τη σταδιοδρομία του στο Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1966, ήμουν πρωτοετής φοιτητής στο Τμήμα Φιλολογίας του ίδιου Πανεπιστημίου και έκτοτε παρακολουθούσα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τις πρωτότυπες έρευνές του. Η διδακτορική του διατριβή *Η φωνολογική παρεμβολή της Ελληνικής κατά το αγγλιστί γράφειν* (Καναράκης 1974) άφησε εποχή. Τη διάβασα στη Γερμανία, όπου βρισκόμουν τότε ως μεταπτυχιακός φοιτητής και ομολογώ ότι αποτέλεσε για μένα πρότυπο επιστημονικής έρευνας. Συνδεδετικός κρίκος υπήρξε, εκτός των άλλων, και η κοινή καταγωγή. Ο παππούς του καταγόταν από την ιδιαίτερη πατρίδα μου την Ιεράπετρα και ήταν γνωστός ως Γιώργης ο Καντάρης, γιατί έβγαζε πολλά σταφύλια και τα πουλούσε με το καντάρι. Το επίθετο έγινε Κανταράκης, ενώ οι λόγιοι επέβαλαν τη γραφή Κανδαράκης. Ο πατέρας του καθηγητή, ο οποίος γεννήθηκε στην Οδησό, για να αποφύγει τη διττογραφία και τα προβλήματα που του δημιουργούσε, το άλλαξε για ευκολία σε Καναράκης.

Από το πλήθος των βιβλίων που συνέγραψε αξίζει να αναφέρω εδώ τη μονογραφία *Διαγλωσσικές επιδράσεις στην αγγλική γλώσσα και η συμβολή της Ελληνικής* (Καναράκης 2005), η οποία συνδυάζει τον στέρεο θεωρητικό οπλισμό με τη διδακτική πράξη. Εξίσου εντυπωσιακός είναι ο καλαίσθητος τόμος με τίτλο *Greek Voices in Australia* (Kanarakis 1991), για τον οποίο αναγνώστης στην ιστοσελίδα Amazon τονίζει εμφατικά: “A truly fine book which captures the complex elements of the emotions and incredible spirit inherent to the Greek migrant experience in Australia”.

Η σημασία του τόμου που παρουσιάζεται σε αυτή τη βιβλιοκρισία είναι προφανής. Τριάντα δύο επιστήμονες σε τριάντα τέσσερις μελέτες για 28 γλώσσες σε πέντε ηπείρους καταθέτουν τον καρπό του ερευνητικού τους μόχθου για την επίδραση της Ελληνικής σε άλλες γλώσσες και τη διαχρονική συμβολή της στη διαμόρφωση του επιστημονικού λεξιλογίου. Ο καθηγητής Καναράκης δεν είχε μόνο τη λαμπρή ιδέα της θεματικής του τόμου, αλλά ανέλαβε μόνος του από τη μακρινή Αυστραλία το βάρος της υλοποίησης και του συντονισμού του έργου, χωρίς να φεισθεί μόχθου και χρημάτων.

Οι αρετές του έργου συνοψίζονται στα ακόλουθα:

α) Πρώτη φορά στη διεθνή βιβλιογραφία παρουσιάζεται συλλογικός τόμος για την συμβολή μιας γλώσσας στον εμπλουτισμό του λεξιλογίου μιας σειράς γλωσσών, οι οποίες ανήκουν σε διάφορες γλωσσικές οικογένειες.

β) Οι συγγραφείς του τόμου είναι καταξιωμένοι ερευνητές, οι οποίοι γνωρίζουν σε βάθος την ελληνική γλώσσα, τη διδάσκουν στις χώρες τους, τη μελετούν και έχουν ασχοληθεί ειδικά με το θέμα της γλωσσικής επαφής και της διαπολιτισμικής επικοινωνίας. Θεωρώ πολύ θετικό ότι στον τόμο συμμετέχουν αρκετοί νέοι επιστήμονες, γυναίκες και άνδρες, που φέρνουν στην επιφάνεια νέα στοιχεία στηριζόμενοι σε σύγχρονο θεωρητικό προβληματισμό.

γ) Οι μελέτες παρουσιάζουν σχετική αυτοτέλεια ως προς τη δομή και την οργάνωσή τους με ανισοκατανομές, οι οποίες τελικά εμπλουτίζουν την εικόνα των διαγλωσσικών επαφών ενός ευρύτατου φάσματος γλωσσών.

δ) Αρκετές μελέτες φέρνουν στην επιφάνεια πλήθος ελληνικών τοπωνυμίων και κυρίων ονομάτων που επιβιώνουν αυτούσια ή με μικρές παραλλαγές σε πολλές γλώσσες.

ε) Η «διεθνικότητα» (αποφεύγω συνειδητά τη λέξη «οικουμενικότητα») της Ελληνικής γλώσσας τίθεται τώρα στη σωστή της βάση. Ο γλωσσικός δανεισμός αντιμετωπίζεται με επιστημονικό τρόπο, με την απαραίτητη αντικειμενικότητα και νηφαλιότητα. Για το ίδιο θέμα έχουν γραφτεί υπερβολές που οδήγησαν ορισμένους σε ένα είδος «γλωσσικού σοβινισμού».

Η μελέτη του καθηγητή Καναράκη «Η συμβολή της ελληνικής γλώσσας στην εξέλιξη της Αγγλικής» (σ. 167-206) είναι κομβικής σημασίας, λόγω της σπουδαιότητας της Αγγλικής μέσω της οποίας διαδίδονται οι «ελληνικές» λέξεις στις άλλες γλώσσες, κυρίως από τη δεκαετία του 1950 κ.ε. Ο συγγραφέας τονίζει εύστοχα (σ. 202-203): «Η γνώση μερικών εκατοντάδων ελληνικών λέξεων (ιδιαίτερα σύνθετων) μπορεί να δώσει το ερμηνευτικό κλειδί σε χιλιάδες αγγλικές λέξεις». Έτσι προκύπτει ένα «κοινό ευρωπαϊκό λεξιλόγιο» και ένα «κοινό οικουμενικό λεξιλόγιο». Εντυπωσιακά είναι τα ευρήματα του καθηγητή Καναράκη ως προς τα τοπωνύμια (σ. 200): «Από τις 227 πόλεις των ΗΠΑ με ελληνικά ή ελληνογενή ονόματα, 25 έχουν δανειστεί το τοπωνύμιο Τροϋ ή το περιλαμβάνουν στην ονομασία τους, 14 έχουν το όνομα Athens και μία το όνομα New Athens, ενώ 12 έχουν υιοθετήσει το όνομα Arcadia». Ελάχιστοι γνωρίζουν ότι 11 βουνά της Τασμανίας έχουν ελληνικά ονόματα, όπως Pelion, Olympus, Ida. Το ίδιο ισχύει και για 8 λίμνες της με τις ενδεικτικές ονομασίες *Ελένη*, *Σαπφώ*, *Έρω*, *Άρτεμις*. Αξιοπρόσεκτη είναι και η πληροφορία ότι το 50% των κυρίων ονομάτων που υπάρχουν στη ρωσική γλώσσα είναι ελληνικής προέλευσης με σαφή την υπεροχή των χριστιανικών ονομάτων (Yelena Andreichenko, σ. 304 και Παράρτημα 4, σ. 317-319).

Τα θέματα που θίγει ο κάθε ερευνητής δεν μπορούν να εξαντληθούν σε μια ή δυο μελέτες. Υπάρχουν τρεις εργασίες για την επίδραση της ελληνικής γλώσσας στην Πολωνική, καθεμιά από τις οποίες ρίχνει φως σε διαφορετικές πλευρές του δανεισμού. Αξιοπρόσεκτη είναι η παρατήρηση της Zaneta Barska (σ. 393) ότι μεγάλη επίδραση στη διαμόρφωση της γλώσσας ασκούν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. «Η λογοτεχνία δεν παίζει πλέον καθοριστικό ρόλο», παρ' όλο που δύο ποιητές ο Czesław Miłosz (1980) και η Wisława Szymborska (1996) τιμήθηκαν με το βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας. Κάποιος (βλ. σ. 393) ονομάζει τις δάνειες λέξεις «βαρβαρότητες», που όμως «είναι χρήσιμες εκεί που η πολωνική γλώσσα υστερεί». Η Barska (σ. 401) καταλήγει στο συμπέρασμα: «Στις πενήντα χιλιάδες λέξεις που γνωρίζει ένας μορφωμένος ομιλητής της Πολωνικής, ο αριθμός των ελληνικών και λατινικών λέξεων είναι περίπου δέκα χιλιάδες, συμπεριλαμβανομένων και των αρχαϊσμών και των λέξεων περιορισμένης χρήσης».

Η συμβολή της Λατινικής στη διάδοση ελληνικών λέξεων σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες είχε ως τώρα υποτιμηθεί. Σε αυτόν εδώ τον τόμο αποκαθίσταται η ιστορική αλήθεια. Η χριστιανική ορολογία προέρχεται σε μεγάλο βαθμό από την Ελληνική. Λέξεις όπως *απόστολος*, *εικόνα*, *επίσκοπος*, *λειτουργία*, *κοιμητήριο* εμφανίζονται σε όλους τους χριστιανικούς λαούς της Ευρώπης. Εξίσου σημαντική υπήρξε η συμβολή της Γαλλικής και της Γερμανικής, ιδίως τον 18ο και 19ο αιώνα. Τον εικοστό αιώνα και κυρίως τις τελευταίες δεκαετίες του ως τις μέρες μας η Αγγλική διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο για τη διάδοση νέων επιστημονικών όρων με ελληνικά προθήματα και επιθήματα σε πολλές γλώσσες του κόσμου, ενώ το προβάδισμα έχει η ιατρική ορολογία.

Στην Ολλανδική, για παράδειγμα (βλ. σ. 240-241), διαδόθηκαν πολλές ελληνικής προέλευσης λέξεις μέσω της Γαλλικής (*ανταγωνισμός*, *ανθολογία*, *εντομολογία*, *πρωταγωνιστής*, *σύνθεση*, *φοβία*), της Γερμανικής (*αυτισμός*, *ηρωίνη*, *λευκοπλάστης*, *νοσταλγία*, *οικολογία*, *παράνοια*, *σημασιολογία*, *χρωμόσωμα*) και της Αγγλικής (*δεοντολογία*,

δεινόσαυρος, καλειδοσκόπιο, ουτοπία, πανόραμα, πλαστικός, τηλεπάθεια). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι λέξεις *autisme, chromosome, héroïne, paranoïa, sémasiologie* εισήλθαν στη Γαλλική μέσω της Γερμανικής, αφού τις έπλασαν Γερμανοί επιστήμονες. Αγγλικής προέλευσης είναι π.χ. οι γαλλικές λέξεις *déontologie, panorama, plastic*.

Η δύναμη της Ελληνικής έγκειται στο ότι διαθέτει πλήθος λεξικών και γραμματικών (π.χ. -logy) μορφημάτων, τα οποία αποτελούν τη βάση σχηματισμού απειράριθμων νεολογισμών. Η Μ. Borowska στη συμβολή της με τίτλο “Ancient Greek roots in contemporary Polish vocabulary” (σ. 343 κ.ε.) καταγράφει τριακόσια σχεδόν λεξικά μορφήματα, όπως *aero-, auto-, bio-, eco-, homo-, macro-, techno-*, τα οποία εμφανίζονται σε όλες σχεδόν τις υπό εξέταση γλώσσες.

Η σύγχρονη επιστημονική ορολογία επιστρέφει στην Ελληνική υπό τη μορφή μεταφραστικών δανείων. Ο *βιοαντιδραστήρας* ανάγεται στο αγγλικό *bioreactor*, 1974, ο *μικροεπεξεργαστής* στο αμερικανικό *microprocessor*, 1969, για να αναφέρω δύο ενδεικτικά παραδείγματα.

Η νεοελληνική γλώσσα έχει δώσει ελάχιστες λέξεις στις σύγχρονες γλώσσες. Οι περισσότερες έχουν γίνει γνωστές μέσω του τουρισμού και ορισμένες από αυτές δεν είναι καν ελληνικής προέλευσης. Μερικά παραδείγματα με τη χρονολογία πρώτης εμφάνισης στην αγγλική γλώσσα μέσα σε παρένθεση: *avgolemeono* (1961), *bouzouki* (1952), *calamari* (περ. 1961), *feta* (1915), *gyros* (1971), *flokati* (1967), *kamaki*, *moussaka* (1862) και *mousakas*, *ouzo* (1897), *retsina* (1940), *souvlaki* (1942), *syrtaki* (έγινε γνωστό από την ταινία *Zorba the Greek*, 1964), *tzatziki*.

Οι ελληνικές στερεότυπες και παροιμιώδεις εκφράσεις που επιβιώνουν στις σύγχρονες γλώσσες θα άξιζε να αποτελέσουν αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης επειδή ξεπερνούν το φράγμα των μεμονωμένων λέξεων και δείχνουν κατά βάθος τη φιλοσοφημένη παιδεία των αρχαίων Ελλήνων και τον τρόπο που αυτή επηρέασε άλλους λαούς και πολιτισμούς. Σ’ αυτόν εδώ τον τόμο αναφέρονται συνοπτικά μερικές από αυτές, όπως *υπό την αιγίδα, μήλο της έριδος, πίθος των Δαναϊδων, Πύρρειος νίκη, σισύφειο έργο*, παραμένει όμως το ερευνητικό ζητούμενο –θα μπορούσε να αποτελέσει κύριο θέμα ενός δεύτερου τόμου– της καταγραφής και του σχολιασμού ποικίλων σταθερών λεξιλογικών συνάψεων. Το μνημειώδες σε πολλαπλές επανεκδόσεις έργο του Georg Büchmann (1864), τώρα σε νέα έκδοση (Büchmann 2007), αποτελεί ακένωτη πηγή πληροφοριών. Ο διάσημος συγγραφέας ζήτησε να γραφτεί στον τάφο του η περίφημη ρήση του Πινδάρου *Σκιας όναρ άνθρωπος, Eines Schattens Traum ist der Mensch*. Η γνωστή από τους Μύθους του Αισώπου παροιμία *Μία χελιδών έαρ ού ποιεί* είναι ευρύτατα γνωστή σε πολλές γλώσσες: *Una hirundo non facit ver, One swallow does not make a summer, Une hirondelle ne fait pas le printemps, Eine Schwalbe macht noch keinen Frühling*.

Η βιβλιογραφία είναι απαραίτητο να εμπλουτιστεί με περισσότερες εξειδικευμένες μελέτες. Υπάρχουν επίσης θεμελιώδη έργα τα οποία δεν μπορούν να απουσιάζουν από τις σχετικές εργασίες. Για τη Γερμανική λ.χ. δεν γίνεται καμιά αναφορά στα μνημειώδη λεξικά των Dornseiff (1950) και Kytzler et al. (1999).

Συμπερασματικά, επιβάλλεται να τονιστεί ότι το έργο αυτό αποτελεί πολύτιμο απόκτημα στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία. Με νηφάλιο επιστημονικό λόγο και σοβαρή τεκμηρίωση, χωρίς τυμπανοκρουσίες, παρουσιάζεται με εύληπτο τρόπο από Έλληνες και ξένους ερευνητές το παρεξηγημένο θέμα της διαχρονικής συμβολής της Ελληνικής σε άλλες γλώσσες.

Βιβλιογραφία

- Büchmann, G. 1864. *Geflügelte Worte. Der Citatenschatz des deutschen Volkes*. Berlin: Haude und Spener.
- Büchmann, G. 2007. *Der Neue Büchmann - Geflügelte Worte: Der klassische Zitatenschatz Taschenbuch*. Berlin: Ullstein.
- Dornseiff, F. 1950. *Die griechischen Wörter im Deutschen*. Berlin.
- Καναράκης, Γ. 1974. *Η φωνολογική παρεμβολή της νέας Ελληνικής γλώσσας κατά το αγγλιστί γράφειν*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Σοφίας Σαριπόλου.
- Καναράκης, Γ. 2005. *Διαγλωσσικές επιδράσεις στην αγγλική γλώσσα και η συμβολή της Ελληνικής*. Αθήνα: Γρηγόρης. (β' έκδοση 2008).
- Kanarakis, George 1991. *Greek Voices in Australia: A Tradition of Poetry, Prose and Drama*. Sydney: Australian National University Press. 2η έκδοση.
- Kytzler, B., Redemund, L. & Eberl, N. 1999. *Unser tägliches Griechisch. Lexikon des griechischen Spracherbes*. (Kulturgeschichte der Antiken Welt Bd. 88). Mainz: von Zabern.